

Izvrševanje kratkotrajnih kazni zapora v SR Sloveniji

Franci Brinc**

1. Teoretična in praktična vprašanja v zvezi s kaznijo zapora

V SR Sloveniji prestajajo v zaporih in oddelkih zaporov kazen zapora osebe, ki so bile obsojene na sodiščih zaradi kaznivih dejanj in osebe, ki so bile pri sodnikih za prekrške obsojene zaradi prekrškov. Po navodilu o razporejanju in pošiljanju obsojencev na prestajanje kazni v kazenske poboljševalne zavode (Ur. l. SRS, št. 3/79) prestajajo v zaporih (Koper, Ljubljana, Maribor, Nova Gorica) kazen zapora obsojenci, obsojeni do enega leta zapora in v oddelkih zaporov (Novo mesto, Murska Sobota, Radovljica) kazen zapora do treh mesecev (obsojenke do dveh mesecev) zapora. V zaporih in njihovih oddelkih prestajajo kazen zapora tudi osebe, ki so bile kaznovane s to kaznijo v postopku o prekršku. Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (člen 19/2, Ur. l. SRS, št. 17/78) določa, da so v zaporih med seboj ločeni obsojenci in osebe, kaznovane za prekršek. Kljub taki zakonski določbi dejansko živijo te osebe v istem zavodu, v istem fizičnem okolju in v istem družbenem (zaporniškem) vzdušju. Tudi sicer v praksi ni mogoče vedno izvajati določb o ločevanju obsojenih oseb. Vse določbe zakona o izvrševanju kazenskih sankcij, ki veljajo za obsojence, se smiselno uporabljajo tudi za osebe, kaznovane v postopku o prekršku (člen 96. zakona o izvrševanju kazenskih sankcij). Pri tem so osebe, kaznovane v postopku o prekršku, prikrajšane za številne ugodnosti, ki so jih deležni obsojenci, obsojeni za kazniva dejanja (napotitev v odprti ali polodprti zavod, ugodnost prostega izhoda in pogojnega odpusta). Prav tako tem osebam namenjajo manjšo tretmansko pozornost. Edina resnična prednost teh oseb je, da prestajajo razmeroma kratke zaporne kazni (največ do dveh mesecev). V zvezi s tako ureditvijo se pojavljajo številna kriminalnopolitična, kriminološka in penološka vprašanja, kot so:

* Prispevek je zgoščen prikaz ugotovitev raziskave z istim naslovom, ki jo je leta 1988 opravil Inštitut za kriminologijo v okviru sporazuma o dolgoročnem sodelovanju med Republiškim sekretariatom za pravosodje in upravo SR Slovenije in Inštitutom za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani o raziskovanju na področju penologije. Raziskavo je financiral Republiški sekretariat za pravosodje in upravo SR Slovenije.

** Franc Brinc, doktor pravnih znanosti, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

— ali je smotrno ločevanje oseb, ki so obsojene na kazen zapora za kazniva dejanja in prekrške in ali ne bi bilo bolj smotrno enotno obravnavanje vseh obsojenih oseb na kratkotrajne kazni zapora v zaporih in oddelkih zaporov;

— kako doseči v praksi izenačitev pravic, dolžnosti in ugodnosti za vse osebe, ki prestajajo kazen zapora v zaporih in v oddelkih zaporov;

— ali bi bilo mogoče v SR Sloveniji zmanjšati število obsojenih oseb zaradi prekrškov oz. kaznivih dejanj;

— kako povečati uporabo nadomestil za kratkotrajne kazni zapora za storilce kaznivih dejanj in prekrškov in kako uvesti še nova nadomestila, ki se uveljavljajo v svetu;

— kako doseči hitrejše uvajanje svobodnejšega režima prestajanja kratkotrajnih kazni zapora in zmanjšati razlike med zavodi za kratke in dolge kazni zapora.

Po podatkih Republiškega sekretariata za pravosodje in upravo SR Slovenije je v obdobju od leta 1973—1984 v SR Sloveniji vsako leto nastopilo kazen zapora, izrečeno v postopku o prekršku, okoli 4000 oseb oziroma najmanj 16 vsak delovni dan, prav toliko pa jih je bilo dnevno tudi odpuščenih. To pa pomeni hudo delovno obremenitev delavcev zaporov in oddelkov zaporov, povzročča številne težave pri razporejanju teh oseb v nastanitvene objekte, težave pri razporejanju na delo in težave pri načrtovanju in izvajanju tretmana in postpenalne pomoči. Poleg tega nastajajo z izvrševanjem kratkih kazni in še posebej kazni zapora, izrečene v postopku o prekršku, tudi veliki družbeni stroški. Ob tem pa ostaja odprto vprašanje, kaj je sploh namen kaznovanja z zaporno kaznijo in ali se postavljeni namen dosega. Vprašanje je, kakšna je sploh družbena korist od kratkih kazni zapora.

Ob kratkotrajnih kaznih zapora se postavljata dve vprašanji:

1. ali je sedanje število izrečenih in izvršenih kratkotrajnih kazni zapora za kazniva dejanja in za prekrške v SR Sloveniji ustrezno, glede na prevladujočo kriminalno, kazensko in socialno politiko in glede na majhno nevarnost kriminalitete in prekrškov. Vprašanje je, ali bi bilo mogoče zmanjšati število izrečenih kratkotrajnih kazni zapora z uporabo nadomestil;

2. ali bi bilo mogoče drugačno izvrševanje kratkotrajnih kazni zapora, pri čemer so rešitve odvisne od prevladujočega namena izrekanja in izvrševanja kazni zapora ter od prostorskih, organizacijskih, kadrovskih, materialnih in

tretmanskih pogojev, v katerih se te kazni izvršujejo. Številni obsojenci bi lahko prestajali kratke kazni v polodprtih in odprtih zavodih, med prestajanjem kazni bi nadaljevali z delom v delovni organizaciji, v kateri so bili v delovnem razmerju v času nastopa kazni in med prestajanjem kazni bi izvrševali svoje samoupravljalske, družinske, zakonske, roditeljske, civilne, politične in druge pravice. Način izvrševanja kazni zapora je v odločilni meri odvisen od odgovora na vprašanje, kaj je namen kratkih kazni zapora, zlasti kazni, ki so izrečene v postopku o prekršku.

Kaznovanje kršilcev prava je celovit proces, zato ni dovolj opazovati le izvrševanje kazni zapora. Penološki delavci so dolžni svoje ugotovitve posredovati ostalim udeležencem v procesu kaznovanja in s tem vplivati na politiko obtoževanja in sojenja. Doseči je treba enotne družbene cilje v delovanju vseh organov. Premalo je razvijati samo penologijo in si prizadevati za humanizacijo, demokratizacijo in podružbljanje. Vsak penološki ukrep ima vpliv tudi na ostale faze postopanja s prestopniki.

Kadarkoli primerjamo uspehe različnega obravnavanja (npr. med klasičnim zaporskim tretmanom in socioterapevtsko usmerjenim tretmanom, med tretmanom v zaprtih in odprtih zavodih), ne vemo, kaj je v tretmanu učinkovalo in kako naj to uporabimo v prihodnje v podobnih primerih. Tudi ne vemo, kaj bi bilo, če obsojenec ne bi užival tretmana, če ga sodišče ne bi obsodilo na kazen zapora. Pri izvajanju tretmana je poleg obsojenčeve sprejemljivosti za tretman pomembno še, kaj zna in hoče oziroma, kaj more doseči terapevt v slabem zaporskem vzdušju in v zastareli organizaciji dela in življenja. Terapija bi bila lahko uspešna le ob pogoju, da bi našli zadovoljivo razlago za prestopniško vedenje. Tu se odpirajo številna vprašanja, povezana z etiologijo prestopniškega vedenja. Kljub veliki pestrosti kriminoloških teorij o prestopniškem vedenju, še ni zadovoljivih razlag za nastanek kriminalitete in jih verjetno nikoli ne bo. Če ne vemo za vzroke prestopniškega vedenja, ni mogoče načrtovati tretmana in ne odpravljati vzrokov za bodoče prestopniško vedenje. Sedanji tretman je zato le poskušanje, kaj naj bi učinkovalo. Na tak način pa kaznovanje in izvrševanje kazni zapora ne more postati strokovno delo.

Med osebami, obsojenimi na kratke kazni je visok delež povratnikov, ki se v kratkih časovnih obdobjih vračajo v kazenske zavode. Tako

se izoblikuje skupina oseb, ki preživi pretežni del svojega življenja v kazenskih zavodih. Mnogim zapor postane edini dom. Te osebe predstavljajo kazenskopravni, kriminalnopolitični in družbeni problem, ker ustvarjajo varljivo podobo o nevarnosti kriminalitete. Ali gre pri teh osebah za kriminalne osebnosti (»storilci iz navade«, »večkratni povratniki«, »nenehno obsojene osebe«) ali za socialne probleme, ne vemo. Kolikšen del »odgovornosti« nosijo za življenjsko usodo teh oseb njihove družine, služba socialnega skrbstva, mladinski in vzgojni zavodi, prevzgojni dom, mladoletniški zapor in ostali, ne vemo. Še manj vemo, zakaj kazenski zavodi teh oseb ne prevzgojijo. Te osebe živijo nenehno na robu družbenega, političnega in ekonomskega dogajanja, kaznivo dejanje ali prekršek jim pogosto pomeni sredstvo za preživetje. V kolikor te osebe potrebujejo družbeno varstvo (na to kaže njihovo večkratno vračanje v zapore), jim ga je treba zagotoviti, ne da bi jih silili v kriminaliteto. Te osebe nenehno dokazujejo, da prevzgoja zanje ni bila učinkovita. To pa pomeni psihološki pritisk na penološke delavce, da negativne izkušnje s teh oseb prenašajo na vse obsojene osebe. Pri penoloških delavcih, pri delavcih milice, pravosodja in v celotni družbi se ustvarja vtis, da je kriminaliteta »nevarna« zaradi »nevarnih« povratnikov. Njihova »nevarnost« pa je pogosto sestavljena samo iz potrebe po hrani in postelji. Ta skupina oseb najbolj dokazuje tesno povezanost kriminalne in socialne politike.

Kazen zapora je najpomembnejše sredstvo kaznovalnega nadzora v družbi. Kazen zapora je del političnega, ekonomskega in moralnega sistema. To koga pošiljamo v zapor, pove veliko o družbenih vrednotah in o razdelitvi moči v družbi. S preučevanjem zaporov veliko zvedemo o značilnostih, vrednotah in morali družbe. Stopnja civilizacije neke družbe lahko presojamo prav po zaporih. Če želimo razumeti družbo, je treba preučevati zapore. Vsakokratni delovni in življenjski pogoji v zaporih, dovoljenost disciplinskih ukrepov in struktura kazni, odražajo moralne, ekonomske in politične vrednote družbe. Če je po eni strani pomembno, po kakšnem ključu se izbirajo zaporniki, je po drugi strani pomembno tudi, po kakšnem ključu se izbirajo pazniki, upravniki in strokovni delavci zaporov. Vse to kaže na status zapora v družbi. Pomembno je, ali se penološki delavci izbirajo iz elitnih skupin ali pa se izbirajo iz skupin, ki ne morejo dobiti boljšega dela kot je delo v zaporih.

Če prihajajo zaporski delavci iz podobnih struktur kot ostali delavci v državni upravi, bo zapor bolj podoben ostalim državnim službam, če pa delavci prihajajo iz nižjih poklicnih in socialnih skupin, potem bo tudi zapor sam na dosti nižji stopnji, kot je državna uprava.

Kaznovalna in rehabilitacijska teorija sta še vedno v preizkušanju. Vsaka ima svoje zagovornike in nasprotnike. Tudi tam, kjer skušajo uveljaviti rehabilitacijsko teorijo kaznovanja, s tem še ni opuščena kaznovalna praksa. Težko je danes povedati, katera teorija bo zmagala v prihodnjih desetletjih. Danes je očitno, da kaznovalna teorija in praksa v preteklosti ni obvarovala nobene družbe pred kriminaliteto, zato je malo verjetno, da bi to lahko dosegla rehabilitacijska teorija in praksa. Ne glede na doseženo varstvo družbe, je bolj človeška rehabilitacijska teorija tako za obsojence kot za delavce v kazenskih zavodih. Iz tega razloga ima ta teorija prednost, ne glede na pričakovane uspehe, saj uspehov ne daje niti kaznovalna usmeritev. Vprašanje je le, zakaj sploh pričakujemo »rezultate« kaznovanja in zakaj se sploh toliko sprašujemo o namenih kaznovanja in izvrševanja kazni zapora, ko so pa ti nameni vsebovani že v sami kazni, ki jo predpisuje kazenski zakon. Kazenski zakon je tesno povezan z vsakokratnimi družbenimi razmerami pri nastajanju zakona in v svoji uporabi. Katera dejanja se bodo preganjala, obtoževala in obsojala, je odvisno od vsakokratnih družbenih, ekonomskih in političnih razmer v družbi.

Danes ne vemo ne kakšni prihajajo obsojenci v kazenske zavode ne kakšni odhajajo iz zavodov po prestani kazni. Opazovanje obsojencev in preučevanje njihovih življenjskih razmer ob prihodu na prestajanje kazni, lahko le delno opredeli osebnost obsojenca, skoraj nikoli pa ne more opredeliti njegovih stališč, želja, motivov in pričakovanj od življenja. Vse to pa bi morali vedeti ob načrtovanju in izvajanju prevzgojnega programa. Še težje je opredeliti, kakšen je obsojenec, ko odhaja iz zavoda. Težava je v tem, da ne vemo, kaj naj pri obsojencu opazujemo in preučujemo in kaj je sploh odločilno za vedenje obsojenca po odpustu: vedenje in osebnost pred nastopom kazni, vedenje in »spremembe« (pozitivne ali negativne) med prestajanjem kazni, ali pa so bolj pomembne okoliščine v katerih bo živel po odpustu s prestajanja kazni. Tu je treba upoštevati razlike glede na to, ali je bil obsojenec v zavodu nekaj mesecev ali več let, pomembno je, v kakšnem zavodu je bil, pri tem

pa ni pomembna samo odprtost zavoda, temveč je bolj pomembno družbeno vzdušje v zavodu.

Navedena opozorila in razmišljanja veljajo za vsako kazen zapora. Čeprav je pri kratkih kaznih nekaj posebnosti, je treba najprej opredeliti splošne namene in pogoje za izvrševanje vseh kazni zapora, šele potem se lahko penologi posebej posvetijo kratkim, srednje dolgim in dolgim kaznim. O izvrševanju kratkih kazni ni mogoče razpravljati ločeno od izvrševanja dolgih kazni. Osnovni razlog za to je v tem, da običajno obsojenci začnejo svojo kriminalno kariero s prestajanjem kratkih kazni in jo nadaljujejo s prestajanjem daljših in dolgih kazni. Zato je opravičeno vprašanje, kakšne naj bodo razlike med zavodi za izvrševanje kratkih in dolgih kazni. Kratka kazen ni nekaj popolnoma drugega kot dolga kazen. Za tistega, ki je prvič obsojen na zaporno kazen, je »dolga« vsaka, pa tudi nekajdnevna kazen. Za tistega, ki je prestal že 5, 10 ali več let zaporne kazni, pa je že skoraj popolnoma vseeno, kaj misli penološka teorija o kratkih in dolgih kaznih.

2. Ugotovitve raziskave

2.1. Pomembnejše ugotovitve o kaznovalni politiki v Jugoslaviji in Sloveniji

V Jugoslaviji je bilo leta 1947 na 100 000 prebivalcev obsojenih 873 oseb (indeks 100), leta 1986 pa 504 osebe (indeks 57,7). To kaže na vedno manjšo kaznovalno usmerjenost sodišč. Jugoslavija je danes med redkimi državami na svetu, kjer se število obsojenih oseb zmanjšuje in se kaznovalna politika prilagaja konkretnim družbenim razmeram. Dolgoročna usmeritev pravosodja je torej ugodna.

V Sloveniji je bilo leta 1950 obsojenih 619 oseb na 100 000 prebivalcev (indeks 100), leta 1986 pa 714 oseb (indeks 115,3). Podatki kažejo, da ostaja kaznovalna usmeritev slovenskega pravosodja ves čas po letu 1950 na razmeroma visoki ravni, saj se je po letu 1950 povečevala vse do leta 1955 (najvišji indeks 179,5), od tega leta dalje pa se postopoma zmanjšuje vse do leta 1987. Dejstvo je, da ostaja slovensko pravosodje ves čas od leta 1950 do danes podobno represivno usmerjeno. Zlasti vzbuja skrb spoznanje, da je slovenska kaznovalna politika tudi po letu 1977, ko je pričela veljati nova kazenska zakonodaja, ostala na isti ravni represivnosti ali jo je celo presešla v primerjavi z obdobjem pred uveljavitvijo nove zakonodaje. Tudi sicer je bilo v

vsem obdobju od leta 1950 do 1986 v Sloveniji obsojenih sorazmerno več oseb kot v Jugoslaviji, merjeno na 100 000 prebivalcev. Podatki za Jugoslavijo kažejo majhna nihanja med posameznimi leti oziroma uravnovešeno kaznovalno politiko, dočim podatki za Slovenijo kažejo večja nihanja, kar pomeni neuravnovešeno kaznovalno politiko. Izgovor na novo zakonodajo je dvomljiv, saj nobena zakonodaja doslej ni imela izrecnega namena zaostrovanja kazenske represije v Sloveniji.

Vsa navedena gibanja so še bolj nazorna iz indeksnih razmerij za Jugoslavijo in Slovenijo ob izhodiščnem letu 1950. V Sloveniji ostaja kaznovalna usmeritev ves čas, od leta 1950 dalje, nad ravniyo tega leta (razen izjemnih let 1964, 1979 in 1981), dočim je kaznovalna usmeritev jugoslovanskega pravosodja praviloma, vsaj od leta 1968, pod ravniyo iz leta 1950. Zakaj mora biti slovensko pravosodje bolj represivno od jugoslovanskega, ostaja za slovensko politiko odprto vprašanje, saj Slovenija ne more s svojo represivnostjo sama izbojevati boja proti kriminaliteti. Tako ali drugače bi bilo pravično do državljanov, da bi v Jugoslaviji veljala enotna kriminalna in kaznovalna politika, s tem bi bila zagotovljena pravna varnost državljanov. Izgovor na večjo kriminalnost prebivalcev SR Slovenije v primerjavi z drugimi jugoslovanskimi republikami ali na večjo stopnjo odkrite kriminalitete v primerjavi z vso kriminaliteto, ni opravičilo za strožjo kaznovalno politiko slovenskega pravosodja. Prej bi moralo biti obratno.

2.2. Kazen in kaznovanje

Kazni zapora so, od nastanka do danes, pripisovali številne namene in še danes od nje pričakujejo, da lahko izpolni številne, pogosto med seboj zelo različne, če ne celo nasprotujoče si namene. Kazen zapora je v središču pozornosti kazenskega prava, kriminologije in penologije, saj je tudi zagrožena za največ kaznivih dejanj, je najpogosteje uporabljena sankcija in najbolj prizadene obsojenca in družino. Ob izvrševanju kazni zapora pogosto namenjajo preveč pozornosti vprašanju, kdo in kaj je obsojenec ob prihodu v kazenski zavod in kakšen je med prestajanjem kazni, namesto vprašanju, kdo in kaj bo po odpustu na prostost. Za družbo je namreč pomembno samo drugo vprašanje. Od družbene usmeritve je odvisno, koga se obsodi na zaporno kazen, kakšna je dolžina iz-

rečenih kazni, kaj so nameni kazni zapora, kakšni postopki in metode se uporabljajo za doseganje namenov kaznovanja in kakšna korist se pričakuje od zaporne kazni. Ob kazni zapora je odločilno vprašanje, ali naj si bolj prizadevamo za spreminjanje obsojencev, ali pa naj bodo prizadevanja bolj usmerjena v spreminjanje kazenskih zavodov, uporabljenih metod, postopkov in stališč do obsojencev. Danes sta kaznovalna in rehabilitacijska usmeritev zapora še vedno v preizkušanju. Medtem, ko se ponekod šele uveljavlja rehabilitacijska usmeritev, jo drugje že opuščajo (kolikor je sploh bila razvita v praksi) in bolj poudarjajo kaznovalni namen kazni zapora, temu pa dodajajo še pravičnost, kar pomeni enake kazni za enaka kazniva dejanja in humanost v ravnanju z obsojenci. Tudi, če med uspehi kaznovalne in rehabilitacijske usmeritve pri obravnavanju obsojencev ne bi bilo nobene pomembne razlike, je rehabilitacijska usmeritev bolj človeška tako za obsojence kot za penološke delavce, ki delajo in živijo z obsojenci. Iz tega razloga naj bi imela v slovenskih razmerah rehabilitacijska usmeritev prednost v obravnavanju obsojencev, ne glede na pričakovane rezultate. Rehabilitacijska usmeritev ponuja večje možnosti za različno organizacijo dela in življenja znotraj kazenskih zavodov, zlasti pa odpira široke možnosti za ustvarjanje bolj demokratičnih medčloveških odnosov med delavci in obsojenci. Če tudi taki odnosi ne bi koristili »poboljšanju« obsojenca, mu tudi ne morejo škodovati.

Od zaporne kazni se preveč pričakuje, da bo prispevala k zmanjšanju in preprečevanju kriminalitete. Če nastopi kazen zapora največ 5 % od vseh prijavljenih storilcev kaznivih dejanj, potem je očitno, da tudi, če bi zapor vse poboljšal, to ne bi pomembno vplivalo na obseg kriminalitete. Vloga zapora je v kriminalni in kaznovalni politiki dosti manjša kot se pričakuje. Pomembno je, kakšno je tveganje storilca kaznivega dejanja, da bo sploh odkrit in prijet in da bo obsojen prav na zaporno kazen. Ob kazni zapora je pomembno spoznanje, da je kriminalna politika vedno odraz vladajočega političnega sistema in družbenih spoznanj o možnostih in poteh za varstvo družbe pred kriminaliteto. Koliko so v tej možnosti zajeti kaznovalni ukrepi in zlasti kazen zapora in zavodski vzgojni ukrepi za mladoletnike, je odvisno od vsakokratne družbe. Kaznovalni ukrepi imajo svoj smisel samo, če se z njimi uresničujejo postavljeni cilji kaznovanja in če se dosega pre-

prečevanje kriminalitete. Vprašanje je, koliko se kriminalna politika usmerja na represivne ukrepe in koliko na preprečevalne, in kakšna je sploh povezanost med tema dejavnostima in kriminaliteto. V tem okviru je najpomembnejše vprašanje, kako naj bo oblikovan kazenski zavod, da bo dosegal postavljene cilje. Kdo sploh oblikuje sistem izvrševanja kazni zapora, saj s predpisi ni določeno, kakšen naj bo kazenski zavod po zunanji podobi in po notranji ureditvi, glede odnosov med delavci in obsojenci in uporabljenih delovnih metod. Vprašanje je, ali to podoba kazenskega zavoda bolj oblikujejo stvarne družbene razmere in okoliščine ali pa so bolj odločilne osebne okoliščine tistih, ki določajo sistem izvrševanja kazni zapora ter vodijo posamezne kazenske zavode in ta sistem tudi ohranjajo v uporabi. Včasih se zdi, da je zapor le še ostanek preteklosti in da le ne sodi na prag 21. stoletja. Zato je pomembno spreminjanje zapora, za kar so odgovorni vsi penološki delavci, najbolj pa tisti, ki vodijo sistem izvrševanja kazni zapora. Včasih je dovolj že to, da tega razvoja ne ovirajo. Ob tem ne gre le za vprašanje, ali je penološki delavec bolj ali manj represivno ali demokratično in humano usmerjen, temveč bolj za vprašanje, kaj in koliko zna svojo življenjsko filozofijo približati pogojem zaporskega življenja in dela, koliko zaupa sam vase in v svoje sposobnosti za ustrezno opravljanje penološkega ter koliko mu to delo dopolnjuje življenjske potrebe po zadovoljstvu pri delu.

V zvezi s kaznovanjem je pomemben proces sojenja. Odločilno vprašanje je, kako sodišče odloča o kazni, saj je od tega odvisno, kakšno sankcijo uporabi. Kadar je to zaporna kazen, je pomembno, kaj je kriterij za odmero krajše ali daljše kazni. Kazenski zakon daje sodniku široka pooblastila odločanja o višini zaporne kazni, zato je vprašanje, kaj vpliva nanj, da izbere ravno 6 in ne 5 ali 7 mesecev kazni zapora. Pri sojenju delujejo na sodnika številni dejavniki. Temeljno vprašanje kazenskega pravosodja je vedno odmera kazni. Pomemben je proces sojenja, ki odloča o razlikah v kaznih za podobna kazniva dejanja. Vprašanje je, ali sodnik pri sojenju sploh sledi kakšni določeni politiki, ali pa odloča samo po svojem prostem preudarku, čeprav sodi »v imenu ljudstva«. Iz vidika kriminalne in kaznovalne politike je odločilno vprašanje, kje naj bo meja zaporne kazni glede na težo kaznivega dejanja in kriminalno preteklost obtoženca, kar odloča ali se bo sploh

uporabila in kako dolga bo zaporna kazen. Vprašanje je, kdo določa to mejo. Na to, kdaj se uporabi zaporna kazen, odločilno vplivata »normalni ali nenormalni« obseg kriminalitete in »nizka ali visoka« zasedba kazenskih zavodov. V tem okviru najbolj vpliva na večjo ali manjšo uporabo zaporne kazni prav zmožljivost kazenskih zavodov, ki naj bi bili, ne glede na količino kriminalitete, vedno »normalno« polni, da lahko deluje sistem izvrševanja kazni zapora. Tuje izkušnje kažejo, da se vsakokratna kaznovalna politika prilagaja stvarnim možnostim za izvrševanje kazni zapora.

Poglavitno vprašanje v zvezi z razporejanjem obsojencev v kazenske zavode, je vprašanje **klasifikacije** obsojencev na tiste, ki lahko prestajajo kazen v odprtem zavodu in tiste, ki morajo v zaprti kazenski zavod. Vprašanje je, kdo določa kriterije za razporejanje obsojencev in kako se določa »nevarnost« obsojenca, ki ga izključi od razvrstitve v odprti zavod. Danes ni trdnih meril za določanje te nevarnosti. Pomembno je razlikovati »zaporsko nevarnost« od »družbene nevarnosti«. Družbo zanima le družbena nevarnost obsojenca po prestani kazni. Razlog za težave v določanju nevarnosti ni v penoloških delavcih, temveč v majhni možnosti napovedovanja bodočega vedenja obsojenca, saj je ta možnost zelo majhna in napovedovati naprej je mogoče le za kratek čas.

Na dan 1. 8. 1988 so znašale zmožljivosti kazenskih poboljševalnih zavodov v SR Sloveniji 416 postelj za pripornike, 195 postelj za osebe kaznovane za prekršek in 2005 postelj za obsojence, skupaj 2616 postelj. Če bi imeli tedaj polne vse postelje, bi SR Slovenija imela 132 zaprtih oseb na 100 000 prebivalcev, s tem bi postala najbolj represivna država v Evropi. Na srečo je velik del teh postelj prazen, saj je bila tega dne zasedba s priporniki — 53,8 %, z osebami, obsojenimi za prekršek — 33,9 % in z obsojenci — 50,9 %. Očitno so zmožljivosti vseh kazenskih zavodov previsoko ocenjene in bi bilo potrebno na novo določiti njihove zmožljivosti. Vprašanje je, kdo je določil zmožljivosti kazenskih zavodov oziroma zakaj se ohranjajo take zmožljivosti še naprej. Vprašanje je, kdo bi lahko oziroma bi moral odločiti, da se zmožljivosti zmanjšajo in določijo nove, skladno s sedanjo in predvidljivo bodočo kriminalno, kaznovalno in penitenciarno politiko v SR Sloveniji, glede na doseženo in pričakovano stopnjo demokratizacije v družbi, in glede na sodobna prizadevanja

za zmanjšano uporabo kazni zapora, in povečano uporabo že znanih in novih nadomestil. Upoštevati je treba tudi sodobna prizadevanja po skrajševanju povprečne dolžine izrečene in prestane kazni zapora. Odločilno vprašanje je, koliko obsojencev želi imeti država v kazenskih zavodih. Tu ni toliko pomembna teža, obseg in nevarnost kriminalitete, kot zmogljivost kazenskih zavodov in sistema izvrševanja kazni zapora, koliko obsojencev potrebuje za normalno delovanje zaporskih delavnic in za zaposlitev penoloških delavcev.

2.3. Kratke kazni zapora

Ob kratkih kaznih zapora se pojavljajo številna vprašanja, tako glede uporabe kot glede izvrševanja in učinkovitosti teh kazni. Kaj je kratka kazen, ni opredeljeno v zakonodaji, zato je »kratka kazen« le teoretični pojem, ki v praksi ne pomeni ničesar. Že v okviru Jugoslavije so velike razlike v razporejanju obsojencev na prestajanje kazni v zapore oziroma v kazenske poboljševalne domove, kar naj bi vsaj v določeni meri tudi predstavljalo mejo za razločevanje med kratkimi in daljšimi kaznimi. Glede tega, kaj je kratka kazen, ni enotnega stališča, nekateri štejejo kratke kazni do 3 mesecev, večina šteje kratke kazni do 6 mesecev, manjšina pa šteje kratke kazni do enega leta zapora. Iz zakonodaje SR Slovenije ni mogoče razbrati merila za določanje kratkih kazni. Po drugi strani pa je takšno spraševanje brez pomena, če med oddelki zaporov in zapori ni razlike v izvrševanju kazni zapora, še več, razlik ni tudi med zapori in kazenskimi poboljševalnimi domovi. Tudi sicer v praksi nikoli ne prihaja do težav zaradi pojma kratke kazni. Vprašanje je, kaj naj bo sploh kriterij za določanje pojma kratka ali dolga kazen, ali naj bo to dolžina kazni, ki sama po sebi nič ne pove o človeku, ali naj bo to možnost tretmana ali režim prestajanja kazni (odprt ali zaprt zavod). Noben kriterij se ni uveljavil kot prevladujoč. Če zakonodaja ne dela razlik v izvrševanju kratkih in dolgih kazni in če tudi v praksi ni razlik, je vprašanje, ali naj se s pojmom ukvarja samo penološka teorija, ki ustvarja pojem brez vsebine. Zato bi bilo najbolje opustiti pojem kratka kazen zapora. Zaradi vedno pogostejšega odstopanja od predpisa (navodila o razporejanju), so danes v vseh kazenskih poboljševalnih zavodih (razen v kazenskem poboljševalnem domu Dob) med seboj pomešani obsojenci s kaznimi do

dveh oziroma treh mesecev, z obsojenci, obsojenimi do enega leta in nad eno leto zapora.

Izvrševanje kratkih kazni je najzanimivejše področje penologije. Vprašanje je namreč, kaj je mogoče storiti z obsojencem v kratkem času odmerjene kazni. Vprašanje je, koliko je treba spoznati obsojenčevo osebnost, na kaj je treba vplivati v procesu »prevzgoje«, ali naj na obsojenca poboljševalno vpliva sam režim zavoda ali pa so potrebni posebni postopki za njegovo prevzgojo. Odločilno vprašanje je, kakšno naj bo zavarovanje zavodov za izvrševanje kratkih kazni. Danes v SR Sloveniji ni razlik v zavarovanju oddelkov zaporov, zaporov in kazenskih poboljševalnih domov, kar pomeni, da so tudi zavodi za kratke kazni strogo zavarovani.

Kratkih kazni ni mogoče odpraviti iz uporabe, še več, so potrebne in koristne. Če ne bi sodišča izrekla kratkih kazni, bi morala uporabiti daljše kazni. Zato je najbolj sprejemljiva rešitev, da sprejmemo kratke kazni kot del resničnosti. So zaželene in potrebne. Človeku je dragocen vsak dan prostosti in nezaželen vsak dan njenega odvzema. V tem okviru so manj pomembna prizadevanja za povečanje učinkov rehabilitacije, bolj pomembna so prizadevanja za bolj humano izvrševanje kratkih kazni ter iskanje nadomestil za izvrševanje kratkih kazni. V Jugoslaviji in v Sloveniji očitno zaostajamo za razvojem, ker ne uvajamo novosti na tem področju. Popolna ukinitvev kratkih kazni ni uresničljiva in ne zaželena, lahko si prizadevamo le za zmanjšanje njihove uporabe in nadomeščanje z nezavodskimi ukrepi. Kritika kratkih kazni je danes preveč usmerjena na izrekanje, rešitev problema se išče le v manjši uporabi kratkih kazni. Premalo pa je usmerjena pozornost na izvrševanje kratkih kazni, saj je od penologije najbolj odvisno, kakšno vsebino daje izvrševanju teh kazni in kaj želi doseči z izvrševanjem kazni. Odprava slabosti v izvrševanju kratkih kazni zahteva bistvene spremembe v načinu izvrševanja teh kazni. Kratke kazni je treba izvršiti, kaj bodo penološki delavci napravili iz njih, pa je odvisno od njihovega znanja in sposobnosti. Zdi se, da ni posebnega razloga za odklanjanje kratkih kazni. Kratka kazen je kazen kot vsaka druga, ima svoje posebne namene, ki jih dosega ali ne dosega, kar je odvisno od številnih drugih okoliščin in ne samo od dolžine izrečene kazni. Če danes katere kazni zapora zaslužijo resnično kritiko in odpravo, so to dolge kazni, ob domnevi, da daljše kazni nimajo nič večjega učinka kot kratke kazni. Sodnikom ni mogoče pred-

lagati kakšne kazni naj uporabljajo, saj sodijo po svojem prepričanju in po najboljših zmogljivostih. Bolje je, da penologija sama, v svojem okviru, stori kaj več za drugačno izvrševanje kratkih kazni. Kratke kazni opravičujejo zlasti razlogi kot so humanost in pravičnost.

2.4. Nadomestila za kratke kazni zapora.

Zahteve po nadomestilih niso le posledica strokovnih spoznanj o neuspešnosti kratkih zapornih kazni in njihovih negativnih posledicah, temveč so bolj posledica praktičnih vidikov. Največji razlog za iskanje nadomestil je prenaseljenost kazenskih zavodov, zlasti tistih, v katerih se izvršujejo kratke kazni zapora. Danes ni znano, ali povečano število obsojencev v kazenskih zavodih sploh kaj zmanjšuje kriminaliteto. Tudi ni znano, ali tisti, ki so v kazenskih zavodih, povečujejo tveganje za povratništvo po odpustu na prostost. Pomembno vprašanje je, ali nadomestila kaj zmanjšajo uporabo kratkih kazni zapora in katera nadomestila jo najbolj zmanjšajo. Nadalje, kaj naj bo nadomestilo zaporne kazni in koliko se lahko zmanjša uporaba kratkih kazni zapora, da bo sistem izvrševanja kazni zapora še normalno deloval in da bo dovolj dela za penološke delavce? Kaj je primerna in prekomerna uporaba kratkotrajnih kazni zapora? Kdo določa to politiko, kaj je opora tej politiki in kakšni cilji se s tem zasledujejo? Katere lastnosti kazni naj ohranijo nadomestila in v kakšni meri naj bodo prisotni posamezni nameni kazenskih sankcij? Tuje raziskave so pokazale, da uporaba nadomestil ne vpliva na zmanjšanje števila obsojencev v zavodih, saj imajo nadomestila svoj obseg uporabe, imajo svoje namene in se ne uporabljajo namesto, temveč poleg kazni zapora. Sodniki v praksi neradi uporabljajo nadomestila, ker to zahteva več dela in boljše poznavanje obtoženca. Nikjer v svetu nadomestila niso zmanjšala uporabe zapornih kazni in ne števila obsojencev v kazenskih zavodih.

Med najstarejšimi nadomestili sta pogojna obsodba in denarna kazen. Ob **pogojni obsodbi** se poudarja, da je koristno nadomestilo za kratkotrajne kazni zapora. V Veliki Britaniji so odsvetovali uporabo te sankcije za povratnike, ki so pravkar prišli iz kazenskih zavodov, ker je malo verjetno, da bi pogojna obsodba lahko prevzgojila obsojenca, če ga ni mogla prevzgojiti niti zastrašiti pravkar prestana zaporna kazen. Zato se šteje uporaba pogojne obsodbe za po-

vratnike kot zloraba zaupanja. V ZDA so ugotovili, da uporaba pogojne obsodbe ne zmanjša uporabe kratkotrajnih kazni zapora, saj kljub povečani uporabi pogojne obsodbe, ni v kazenskih zavodih nič manj obsojencev. Očitno je, da se pogojna obsodba izreka storilcem kaznivih dejanj, ki se jim ne bi mogla izreči zaporna kazen. Sodišča v SR Sloveniji so v obdobju od 1973—85 uporabljala v 70 % od vseh izrečenih kazni zapora pogojno obsodbo na zapor, in v 5 % pogojno denarno kazen od vseh obsojenih na denarno kazen.

Denarna kazen je dobro nadomestilo za kratkotrajne kazni zapora, lahko jo je izrekat, je enostavna za izvršitev in državi prinaša dobiček, medtem ko je zapor za družbo izguba. Danes se uporabljata v svetu dva sistema določanja denarne kazni in sicer tradicionalni (denarna kazen v določenem znesku) in sodobni sistem dnevni denarnih kazni, ko se glede na težo kaznivega dejanja najprej odmeri število dnevni denarnih kazni, nato pa se glede na ekonomske možnosti obsojenca določi še znesek dnevne denarne kazni. V številnih državah velja prepoved spreminjanja neplačane denarne kazni v zapor. V Jugoslaviji se je delež denarnih kazni v obdobju od leta 1953—84 le malo spreminjal, v obdobju od leta 1980—84 pa je znašal okrog 38 % vseh izrečenih kazenskih sankcij. V Sloveniji znaša delež denarnih kazni v zadnjih letih okrog 34 % od vseh izrečenih kazenskih sankcij.

Pogojni odpust se šteje kot najboljše pozno nadomestilo, ko je kazen zapora že izrečena in jo je pričel obsojenec že prestajati. Osnova za ta ukrep je pozitivna napoved bodočega vedenja obsojenca, saj le redke države odobravajo pogojni odpust ne glede na dosežen uspeh prevzgoje. V nekaterih državah obsojenci s kratkimi kaznimi nimajo možnosti pogojnega odpusta. V SR Sloveniji ni enotno rešeno vprašanje uporabe pogojnega odpusta za osebe, obsojene za prekršek, saj so med kazenskimi zavodi v tem pogledu velike (neopravičene) razlike. Največ težav povzročajo merila za odločanje o pogojnem odpustu. Številni poskusi izdelave zanesljivega »točkovnega« sistema za odločanje o pogojnem odpustu niso dali zadovoljivih rezultatov, so pa lahko koristen pripomoček, zlasti v dvomljivih primerih. Zaradi številnih pomanjkljivosti v odločanju o pogojnem odpustu, so nekatere države ZDA ukinile pogojni odpust.

V številnih državah prestajajo obsojenci kratke kazni v **odprtih in polodprtih** kazenskih zavodih. Šteje se, da ti obsojenci niso posebno družbeno nevarni tudi če pobegnejo s prestajanja kazni, zato jih ni potrebno zapirati v strogo zavarovane zavode. V Jugoslaviji in SR Sloveniji obsojenci na kratke kazni praviloma prestajajo kazni v strogo zavarovanih kazenskih zavodih. Taka rešitev je ne le nehumana in nepravična, temveč je tudi zelo draga za družbo. Če se že ne upoštevajo penološki razlogi za svobodnejši režim prestajanja kratkih kazni, potem se naj bi bolj upoštevali vsaj ekonomski računi o ceni vzdrževanja teh obsojencev v kazenskih zavodih.

Ocena uporabe nadomestil povzroča veliko težav, saj si navedena in še druga nadomestila za kratke kazni zapora le počasi utirajo pot v praktično uporabo. Številna nadomestila zahtevajo večje napore od sodnikov kot izrekanje kratkih kazni zapora, poleg tega pa njihovo izvrševanje zahteva razvoj različnih strokovnih služb. Danes je težko odgovoriti na vprašanje, kdo je odgovoren za (pre)majhno uporabo nadomestil in za neuspeh nadomestil v prizadevanjih za zmanjšano uporabo kratkih kazni zapora in s tem povezanim zmanjšanjem števila obsojencev v kazenskih zavodih. Najbolj pravičen je odgovor, da sta za neuspeh nadomestil odgovorna oba, kaznovalni sistem in sistem izvrševanja kazni zapora. Sodišča preveč vztrajajo na kaznovalni usmeritvi ob izrekanju kazenskih sankcij, kar se kaže v prevelikem zaupanju v vrednost in uspešnost kazni zapora. Sistem izvrševanja kazni zapora pa tudi preveč vztraja na nadzoru obsojencev, ker strogo nadzoruje obsojence na kratke kazni zapora, iz česar sodniki sklepajo, da so te kazni uspešne. Čim bolj bi odpirali kazenske zavode za izvrševanje kratkih kazni, bolj bi sodniki in javnost spoznavali, da ti obsojenci niso družbeno nevarni, to pa pomeni, da bi za mnoge lahko uporabili tudi nadomestila, ki ne zahtevajo oddaje v kazenski zavod s strogim nadzorom. Medtem ko se v svetu šele uvajajo nadomestila, pa v ZDA že govorijo o propadu gibanja za uporabo nadomestil za zapor, ker nadomestila niso dala pričakovanih rezultatov.

Danes se zdi, da so številna nadomestila le iskanje izhoda v stiski, v katero sta zašla kazensko pravosodje in sistem izvrševanja kazni zapora, saj niti kazni zapora niti nadomestila ne dosejajo namenov kaznovanja. Kljub temu, da bi nadomestila lahko zmanjšala uporabo zapornih kazni, ostaja **zaporna kazni osnovna kazni**

kazenskega pravosodja. Ta kazni pomeni nasilje nad človekom, ki povzroči v številnih primerih dosti večjo družbeno in osebno škodo kot jo je povzročilo samo kaznivo dejanje, zaradi katerega je bil storilec kaznovan. Zato je vprašanje, ali je v kazenskem pravosodju poleg nasilja nad storilcem kaznivega dejanja sploh kaj prostora tudi za prostovoljno sodelovanje storilca. Če tožilec ali sodnik upoštevata prostovoljni pristavek obtoženca na uporabo nadomestila za zaporno kazni, je vprašanje, ali je to še kazensko pravosodje. Vprašanje je, kako daleč je, od teh skromnih poskusov za prostovoljno sodelovanje obtoženca, do položaja, ko bi se lahko storilec in žrtev samostojno pogajala o povrnitvi škode (ugodne izkušnje s takim »pogajanjem« med storilcem in žrtvijo ima Kanada). Današnja nadomestila so le druga oblika kazni, saj družba danes še ni pripravljena sprejeti opravičil storilca kaznivega dejanja in si ne zna predstavljati storilca brez »zlih namenov«, ki so temelj kaznivega dejanja in kaznovanja.

3. Predlogi raziskave

1. V slovenski penologiji naj bi opustili pojem »kratka zaporna kazni«, ker je teoretično, zakonsko in praktično neopredeljen,

2. Na področju varstva pravic obsojencev je potrebno doseči, da bodo imeli obsojenci in priporniki pravico v zaprtem pismu obračati se na Svet za varstvo človekovih pravic pri Republiški konferenci SZDL Slovenije. Če je bil ta svet ustanovljen zaradi večjega varstva človekovih pravic, potem ni razloga, da ne bi bili tega varstva deležni tudi priporniki in obsojenci. Nasprotno ravnanje pomeni zanikanje pravic pripornikov in obsojencev ali pa samozavestno prepričanje, da se te pravice sploh ne kršijo (poročila kažejo ravno obratno). Nihče ne more ugotoviti več kršitev pravic, kot jih je dejansko. Kratenje pravice do obračanja na imenovani Svet, bi pomenilo prikrivanje dejanskega stanja v kazenskih poboljševalnih zavodih.

3. Za izvedbo disciplinskih postopkov proti obsojencem, ki kršijo red in disciplino oziroma ukaze pooblaščenih uradnih oseb, se naj izdelava pravilnik, ki naj zagotovi obsojencem ustrezne procesne pravice in možnosti osebne obrambe ali obrambe s pomočjo zagovornika. Namesto posameznika, naj o disciplinskih kaznih odloča tričlansko disciplinsko sodišče, ki mu predseduje sodnik temeljnega sodišča, ki opravlja nadzor

nad kazenskim poboljševalnim zavodom. Pri tožbe zoper odločitve disciplinskega sodišča v kazenskem zavodu naj na drugi stopnji rešuje redno sodišče. Tak postopek naj bi bil predviden za disciplinske kršitve, za katere je predvidena disciplinska kazen oddaje v samico. Tako bi dosegli stanje, da o vsaki oddaji v samico odloča sodišče, saj v resnici ta kazen pomeni poseg v obsojenčevo prostost in pomeni spremembo z zakonom predvidenega skupnega prestajanja kazni zapora, ter hudo omejuje prostost in druge pravice, ki jih uživajo obsojenci v kazenskih zavodih.

4. Pristojnim organom se naj da pobuda za spremembo 78. čl. KZ SFRJ, ki določa spodnjo mejo mladoletniškega zapora — eno leto in zgornjo mejo — deset let. Sporna je tako spodnja in zgornja meja te kazni kot tudi določilo, da se ta kazen lahko izreka le na cela leta in na pol leta. Tako določilo (v KZ je od leta 1959) nima več penološke utemeljitve. Potrebno je občutno skrajšanje te kazni, če ne celo odprava, po zgledu nekaterih evropskih držav.

5. Najlažje je predlagati, naj bo v kazenskih zavodih manj obsojencev in manj oseb obsojenih za prekrške. Za uresničenje predloga teoretično in praktično ni večjih ovir. Sedanje število obsojenih oseb je za razmere v SR Sloveniji previsoko, in morali bi si zastaviti cilj: približati se bolj naprednim evropskim državam na tem področju. Predlog nikakor ne pomeni, da bi penološki delavci izgubljali delo, pomeni pa temeljito in pošteno preverjanje sedanjih nastanitvenih, sanitarno-higienskih in drugih pogojev za prestajanje kazni zapora. Od države je treba zahtevati toliko denarja, da bodo postale razmere v kazenskih zavodih bolj znosne tako za obsojence, še bolj pa za delavce, ki delajo v teh zavodih 10, 20 ali 30 let. Če država misli, da je za obsojence vse dobro, potem naj ima ustrezno razumevanje vsaj za penološke delavce, ki imajo pravico do znosnih delovnih pogojev, enako kot vsi drugi delavci državne uprave v SR Sloveniji. Boljše razmere v kazenskih zavodih je možno doseči tudi z zmanjšanjem števila obsojencev in drugih oseb v zavodih. Čeprav gre navidezno za dve različni stvari, ko govorimo hkrati o zmanjšanju števila obsojenih oseb (in pripornikov) v kazenskih zavodih in o izboljšanju razmer, v katerih živijo in delajo obsojene osebe in penološki delavci, gre v resnici za eno in isto stvar. Pomembna je le odločitev, po kateri poti bomo hitreje dosegli postavljeni cilj. Poleg tega se vedno bolj čuti pomanjkanje stan-

dardov za kazenske zavode, to velja za obsojence, za osebe, obsojene v postopku za prekršek in za pripornike. Ti standardi naj bi ustrezali začetku 21. stoletja in zagotavljati varstvo človeškega dostojanstva tudi v priporu in med prestajanjem kazni zapora.

6. V zakonodaji in v praksi ni razlik v obravnavanju obsojencev v zaporih in v oddelkih zaporov, zato se naj v zakonodaji odpravi pojem »oddelek zapora«, saj imajo vsi zavodi vlogo »zapora«. To bi bilo še lažje ob novi zakonodaji, ko se že opuščata naziva »zapor« in »kazenski poboljševalni dom« in se za vse uvaja naziv: kazenski poboljševalni zavodi. Predlagali smo že, naj se iz naziva izpusti besedica »poboljševalni«, ki jo imajo samo še v SZ (»ispravitelnij«). Pred leti je zakon to besedico izpustil iz naziva »vzgojno poboljševalni dom« in uvedel pojem »prevzgojni dom«, pa ni zaradi tega nobene škode. Dejansko se predlog o opustitvi naziva »oddelek zapora« nanaša le še na sedanje oddelke v Murski Soboti, Radovljici in v Novem mestu.

7. Sedanje zmogljivosti (kapacitete) kazenskih poboljševalnih zavodov (2616 postelj, za pripornike 416, za obsojence 2005 in za osebe, obsojene za prekršek 195) so občutno prevelike za potrebe SR Slovenije, zato bi morali te zmogljivosti strokovno preveriti in na novo določiti, na podlagi stvarnih potreb SR Slovenije. Izhodišče naj bi bilo sedanje število 66 zaprtih oseb na 100 000 prebivalcev. Tega števila ne bi smeli več prekoračiti, saj za to ni nobene potrebe. Število obsojencev v kazenskih zavodih ni odvisno ne od obsega in nevarnosti kriminalitete in ne od strogości kaznovalne politike sodišč. Tisti, ki odločajo o številu postelj v kazenskih zavodih v SR Sloveniji, nosijo veliko odgovornost tudi za načrtovanje bodoče kaznovalne in kriminalne politike. To bi bil prvi korak k oblikovanju načrtne penitenciarne politike v SR Sloveniji, ki se je doslej oblikovala le v posameznih zametkih, nikoli pa celovito in dolgoročno.

8. V Kazenskem poboljševalnem domu Ig (obsojenke) je bila 1. 8. 1988 24,7 % zasedba (37 od 150) predvidenih zmogljivosti zavoda. Hkrati je prestajala kazen zapora ena obsojenka v zaporih Ljubljana, 3 ženske, obsojene za prekrške, v zaporih Maribor, ena v Oddelku v Novi Gorici in ena v zaporih Ljubljana. Zato bi bilo smotno, da se vse kazni zapora za ženske izvršujejo samo v kazenskem poboljševalnem domu Ig. To bi pomenilo tudi oblikovanje enotne metodologije dela z obsojenkami.

9. Določba 3. odstavka 19. člena zakona o izvrševanju kazenskih sankcij, da so v zaporih »med seboj ločeni obsojenci in osebe, kaznovane za prekršek« se naj odpravi, saj jo sam zakon dejansko razveljavlja z določbo 96. člena, ki določa, da se določbe III., IV. in V. poglavja zakona »smiselno uporabljajo tudi za osebe, ki prestajajo kazen zapora, izrečeno v postopku o prekršku, če ni v VI. poglavju določeno drugače«. V členih 97.—101. pa ni nič takega, kar bi kazalo na drugačno ravnanje s temi osebami, če med izjeme, ki so praktično brez koristi, ne štejemo možnosti, da lahko uporabljajo svojo posteljino in perilo in na svoje stroške dobivajo hrano v zapor. Te »pravice« bi lahko dali tudi obsojencem na kratke (pa tudi na dolge) kazni, saj ne bi nič škodovale namenom prestajanja kazni zapora. Prav tako ne bi v penološkem pomeni nič izgubili, če bi ti dve »dodatni pravici« osebami, ki so obsojene na zapor v postopku o prekršku odvzeli, saj nimajo praktičnega pomena. S tem bi prispevali tudi k dejanskemu izenačevanju pravic, dolžnosti in obveznosti med tema skupinama obsojencev. Vsakdo, ki pride v zapor, potrebuje pomoč in enako obravnavanje, tisti, ki ima krajšo kazen, bo le krajši čas deležen pravic, ugodnosti in obravnavanja, kot tisti z daljšo kaznijo.

Opozoriti je treba, da se danes zakonodaja o izenačenju pravic, dolžnosti in ugodnosti za obsojence in osebe, kaznovane za prekrške, ne spoštuje. To velja zlasti na področju podeljevanja prostih izhodov in pogojnega odpusta. Razlike med kazenskimi zavodi so velike, zato ne gre več za vprašanje zakonodaje, temveč za stališča vodilnih delavcev kazenskih zavodov. Vendar pa v pravno urejeni državi pravice in ugodnosti ljudi ne morejo biti odvisne od dobre volje penoloških delavcev.

To, da bi bilo smotrno in družbeno opravičeno sploh ukiniti kazen zapora za prekrške in najtežje prekrške spremeniti v kazniva dejanja, je preveč neuresničljiv predlog ob sedanji zakonodaji o prekrških in dolgoletni tradiciji na tem področju delovanja državne uprave. Dokler pa ta predlog ne bo uresničen, naj se vsaj v sistemu izvrševanja kazni zapora uredijo razmere kolikor je to mogoče.

10. Pospešijo naj se prizadevanja za praktično uvedbo enotnega in enakopravnega obravnavanja obsojencev in oseb, obsojenih na prekršek. Obojim je izrečena zaporna kazen, zato ni potrebno v izvrševanju ločiti dveh vrst zaporne kazni. Podobno smo imeli pred leti celo 3 vrste

zaporne kazni, dokler je bil v veljavi še strogi zapor. Po odpravi »strogega zapora« ni bilo nobenih škodljivih posledic za sistem izvrševanja zapornih kazni. V državi nista potrebni dve vrsti zapornih kazni in še tretja, če se ne plačana denarna kazen spremeni v zapor. Odprava razlik med osebami, obsojenimi za kazniva dejanja in za prekrške, bi pomenila razbremenitev kazenskih zavodov za številna administrativna opravila.

11. Danes je očitno, da je navodilo o razporejanju obsojencev na prestajanje kazni v kazenske poboljševalne zavode postalo neuporabno in ga je praksa močno prehitela. Možnosti sta dve: ali sestaviti novo navodilo ali ga ukiniti in prepustiti penološki praksi, da si oblikuje merila za razporejanje obsojencev po strokovnih in bolj praktičnih vidikih kot je dolžina kazni. Druga predlagana možnost je naprednejša in bo povzročala v praksi manj težav kot nenehno spreminjanje navodila. Zaradi odprave navodila ne bo v nobenem kazenskem zavodu manj obsojencev, le drugače bodo razporejeni kot so bili prej. Če prestajajo v vseh zaporih in oddelkih zaporov kazni tudi obsojenci z dolgimi kaznimi, bi bilo treba dopustiti, da se (po odločitvi republiškega sekretarja) tudi obsojenci s krajšimi kaznimi od enega leta, lahko razvrstijo v kazenski poboljševalni dom.

12. Da bi dosegli zmanjšanje števila oseb, ki so obsojene na zaporno kazen za prekršek, se naj organizira strokovno izpopolnjevanje za delavce milice, sodnike za prekrške in delavce zaporov, o aktualnih vprašanjih na področju uporabe in izvrševanja kazni zapora, izrečene v postopku o prekršku. Potrebno je tesnejše sodelovanje teh organov in zasledovanje enotne kriminalne, kaznovalne in penitenciarne politike na tem področju. Na področju obravnavanja prekrškov se je nakopičilo toliko problemov, da z njihovim reševanjem ni mogoče več odlašati. Takoj bi bilo potrebno zmanjšati prijavljanje kršilcev za prekrške (naloga organov za notranje zadeve je, da svoje delavce bolj seznanjajo s sodobnimi socialnopolitičnimi, kriminalnopolitičnimi, kriminološkimi, viktimološkimi in penološkimi spoznanji), občutno zmanjšati izrekanje kazni zapora za prekrške (sodnike za prekrške je treba seznanjati s problemi izvrševanja kazni zapora in doseči bolj kritično uporabo kazni zapora za prekrške), doseči je treba spremembe v izvrševanju kazni zapora, izrečeno za prekršek: praviloma naj bi te osebe prestajale

kazen zapora v odprtih zavodih, lahko pa tudi v obliki nadomestila dela v korist skupnosti.

13. Uporaba nadomestil nikjer v svetu ni prispevala k zmanjšani uporabi kazni zapora in ne k zmanjšanju števila obsojencev v kazenskih zavodih. Kaj takega bi bilo mogoče doseči samo s spremembo kazenske zakonodaje, ki bi za lažja kazniva dejanja izključila uporabo kazni zapora. Tako bi zaporna kazen ostala le za težja kazniva dejanja in za bolj nevarne storilce kaznivih dejanj. Zato se lahko tudi v SR Sloveniji v prihodnje opusti posebno poudarjanje potrebe po uporabi nadomestil za kratke zaporne kazni, saj to poudarjanje pomeni nezaupanje v delo sodišč in zanikanje možnosti, da sodnik izreče najustreznejšo sankcijo. Za zmanjšanje števila obsojencev v kazenskih poboljševalnih zavodih (ali to pravosodje in kazenski zavodi res želijo?), se naj uporabijo prvenstveno penološke možnosti in zlasti zmanjšanje števila postelj v kazenskih zavodih. To je najbolj zanesljivo sredstvo, da bodo tudi sodišča prilagodila kaznovalno politiko razmeram v kazenskih poboljševalnih zavodih.

14. V okviru izvrševanja kratkih kazni naj bi čimprej uvedli izvrševanje teh kazni v obliki »vikend zapora«. Za začetek naj bi prevzeli praktične izkušnje drugih držav, kasneje pa naj se oblikuje našim razmeram ustrezen sistem izvrševanja kratkih kazni zapora. Pri Republiškem sekretariatu za pravosodje naj se oblikuje komisija z nalogo, da pripravi vse potrebno za novi način izvrševanja kratkih kazni. V začetku naj bi se na tak način izvrševale le kazni do enega meseca zapora, kar naj bi veljalo tudi za obsojene storilce prekrškov.

15. Glede na dokaj ugodne dosežke v številnih evropskih državah, naj bi se tudi pri nas uvedel ukrep dela v korist skupnosti. To bi bilo lahko koristno nadomestilo za kazni zapora do treh mesecev. Zaradi uvedbe sankcije v zakonodajo, naj se pričnejo dogovori med sodišči in Republiškim sekretariatom za pravosodje o možnosti izvrševanja nekaterih kazni v obliki družbeno koristnega dela, na podlagi tujih izkušenj, in poskusa v SR Sloveniji leta 1968. Za začetek naj Republiški sekretar za pravosodje nekaterim obsojencem dovoli »spremembo« kazni zapora v »delo v korist skupnosti«, kar naj se uredi s pisмено pogodbo med kazenskim zavodom, v katerem bi obsojenec prestajal kazen zapora in obsojencem, o izvršitvi kazni zapora v obliki dela v korist skupnosti. Pri Republiškem

sekretariatu za pravosodje se naj ustanovi komisija, ki bi pripravila vse, kar je potrebno za uvedbo in izvrševanje te sankcije. Ob tem niti ni pomembno, ali se bo zaradi nove sankcije kaj zmanjšalo število obsojencev v kazenskih zavodih, pomembnejša je obogatitev seznama možnih sankcij. Uvedba in izvedba dela v korist skupnosti je bolj zadeva organov za izvrševanje kazni zapora, kakor pa sodišč.

16. V kazenski zakonodaji in praksi naj bi namenili večji poudarek povračilu škode žrtvi (restitucija). Ta sankcija se lahko uporablja samostojno ali v povezavi s pogojno obsodbo. V okviru izvrševanja kazni zapora naj bi v prevzgojnih programih namenili več pozornosti odnosu obsojenca do žrtve, tudi med prestajanjem kazni zapora. V ta okvir sodi tudi skrb vzgojitelja, kako obsojenec vrača žrtvi škodo oz. na kakšen način in kdaj jo bo povrnil. Po potrebi naj bi vzgojitelj spodbudil obsojenca da naveže stike z žrtvijo in se dogovarja za vračanje škode. Način vračanja škode naj se zapiše tudi v prevzgojni program obsojenca. O višini škode in načinu povračila naj bi se sporazumela žrtev in obsojenec. Prvi sestanek lahko pripravi vzgojitelj, navzoč pa naj bo tudi pravnik kazenskega zavoda. Nadaljnje dogovore se prepusti obsojencu in žrtvi. Pripravljenost in dejansko povračilo škode žrtvi naj bi upoštevali pri odločanju o pogojnem odpustu.

17. V Jugoslaviji naj se čimprej uvede sistem »dnevni denarni kazni«. Taka ureditev bi bila še posebno dobrodošla v času hitrega spreminjanja vrednosti dinarja, s čimer se manjša tudi realna vrednost denarne kazni.

18. Ob prvi spremembi zakonodaje naj se opusti možnost spremembe neplačane denarne kazni (za kaznivo dejanje in prekršek) v zapor, kot so to storile že številne druge države. Stvar pristojnih organov je, da izterjajo izrečeno denarno kazen, sodniki pa naj bi bili bolj previdni pri izrekanju denarne kazni in bolje presojali ali jo bo obsojenec lahko plačal. Če si obsojenec namesto plačila denarne kazni izbere raje zapor, je to dokaz, da sankcija nanj ni vplivala, pa tudi prestani zapor ne bo imel zaželjenega vpliva. V času, dokler je možnost zamenjave neplačane denarne kazni z zaporom, naj te osebe prestajajo tako določen zapor v odprtih zavodih. Ali se to določilo vnese v zakonodajo ali ne, niti ni pomembno, pomembno je le, da se uveljavi v praksi.

UDC 343.8:343.26

Implementation of Short-Term Prison Sentences in the Socialist Republic of Slovenia

Franci Brinc, LL. D., Senior Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

In the Socialist Republic of Slovenia prison sentences are imposed on perpetrators of criminal offences by ordinary courts and on perpetrators of petty offences by misdemeanor courts within administrative procedure. Although the same regulations are applied to all persons serving prison sentences, subjects convicted of misdemeanors are nevertheless deprived of numerous rights and privileges enjoyed by prisoners convicted of criminal offences. The purpose of this research was to find ways of reducing the number of short term prison sentences by the use of alternatives.

On 1st August 1988 the situation regarding correctional capacities and actual occupation of these capacities in the Socialist Republic of Slovenia was the following: 416 places for detainees (occupation 244 — 53.8 %), 195 places for misdemeanants (occupation 66 — 33.9 %), 2005 places for convicted persons (occupation 1021 — 50.9 %), total capacity on a given date was thus 2616 places (occupation 1331 —

50.5 %) or in other words, 66.7 persons per 100,000 inhabitants were incarcerated in Slovenia on 1st August 1988.

Research has established that the expression »short term prison sentence« could be omitted since it is neither defined in legislation nor is there any ground for its use in practice. Conditions for reducing the number of persons sentenced to imprisonment do actually exist in the Socialist Republic of Slovenia. The author proposes that the distinction between persons convicted of criminal offences and petty offences should be omitted in legislation as well as in practice and that prison sentence for both categories should be implemented equally. He also proposes the introduction of such alternatives to a prison sentence as »community service« and »compensation to the victim«, adoption of »weekend« sentences, the introduction of »daily fines« and finally the abolition of commuting unpaid fines into imprisonment.